

بررسی نامه نسخه‌های خطی اسلامی در جهان

World Survey of Islamic Manuscripts

نسخه‌های خطی فارسی و عربی در چین

تدوین بررسی نامه نسخه‌های خطی اسلامی در جهان از ارزشمندترین پژوهش‌هایی است که تاکنون در زمینه شناخت و معرفی و کتابشناسی نسخه‌های خطی اسلامی که طبیعتاً بخش عمده و اصلی آن متون فارسی و عربی است، انجام گرفته است. در این مجموعه چهار جلدی که توسط بنیاد پژوهش‌های اسلامی و با همکاری علمی بخش کتابشناسی نسخه‌های خطی اسلامی دانشگاه کمبریج انگلستان به زبان انگلیسی انتشار یافته، جایگاه‌های نسخه‌های خطی اسلامی در کشورهای سراسر جهان، اعم از کتابخانه‌های دولتی یا شخصی، موزه‌ها، مجموعه‌های خصوصی و غیره... معرفی شده است. هر بخش توسط برجست‌ترین کتابشناسان جهان در رشته‌های مربوط تهیه و تدوین گردیده و علاوه بر مطالعات نسخه‌شناسی و تعیین نسخه‌های نفیس و کمیاب، کتابنامه پژوهش‌ها و کتابشناسی‌هایی که در هر مورد انتشار یافته، در دسترس گذاشته شده است.

با انتشار چهارمین جلد از این مجموعه، در پایان سال ۱۹۹۴، این کتابشناسی عظیم به طور کامل پایان یافته و اکنون محققان و کتابشناسان مجموعه کاملی از اطلاعات جامع پیرامون نسخه‌های خطی اسلامی در سراسر جهان در دسترس دارند.

بیشترین و مهمترین بخش از جلد چهارم این بررسی که به تازگی انتشار یافته، به بررسی نسخه‌های خطی اسلامی در کشور چین اختصاص دارد. بررسی نسخه‌های خطی اسلامی در چین توسط دکتر مظفر بختیار، استاد دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، تألیف شده است. به طوری که ناشر کتاب در مقدمه اشاره نموده،

بررسی نسخه‌های خطی اسلامی در چین، یکی از بنیادی‌ترین و ضروری‌ترین تحقیقاتی است که در زمینه کتابشناسی متون فارسی و عربی در جهان انجام گرفته، زیرا علیرغم سوابق تاریخی و غنای میراث‌های مشترک فرهنگی چین، پیش از این بررسی، هیچ‌گونه پژوهشی درباره نسخه‌های خطی در چین انجام نگرفته بود و نه تنها محققان خارجی بلکه پژوهشگران چینی نیز اطلاع دقیقی از کم و کیف نسخه‌های خطی فارسی و عربی و حتی مراکز و جایگاه‌های مختلف این نسخه‌ها در سرزمین پهناور چین نداشتند. بنابراین، برای شناسایی نسخه‌های خطی اسلامی در چین، در حدود دویست مرکز در مناطق و شهرها و روستاها و دهکده‌های سراسر کشور از نزدیک مورد بررسی و مطالعه مؤلف قرار گرفته و نسخه‌های موجود معرفی شده‌اند.

آنچه در این بررسی قابل توجه است، تعداد غیر قابل مقایسه نسخه‌های خطی فارسی به نسبت نسخه‌های خطی عربی است. بررسی آماری این پژوهش نشان می‌دهد که بیش از ۹۸٪ از نسخه‌های خطی اسلامی در چین به زبان فارسی و در حدود ۲٪ نسخه‌های عربی نیز غالباً متون حوزوی قدیم است که به وسیله مؤلفان ایرانی تألیف گردیده و هنوز هم بیشتر آنها از متداولات درسی حوزه‌هاست. این مطالعه و نتیجه‌گیری آماری خود به تنهایی، صرف نظر از سایر اسناد و قرائن، ثابت می‌دارد که فارسی، زبان رسمی اسلامی و فرهنگی مسلمانان چینی بوده است.

براساس این بررسی، نسخه‌های خطی فارسی موجود در چین مشتمل است بر: ترجمه‌های قدیمی قرآن که بعضی از آنها از نسخ نفیس و منحصر به فرد فارسی به شمار می‌آید، متون مختلف نظم و نثر ادبیات فارسی و عرفانی، متون تفسیری و فقهی، فرهنگ‌های لغت فارسی و کتابهای مستقل دستور زبان فارسی و آموزش فارسی، همچنین کتابهای نجوم و پزشکی، و متفرقه. در بررسی، از تعدادی از متون فارسی نام برده شده که در چین متداول بوده و در ایران و سرزمینهای دیگر فارسی زبان این متون نایاب است مانند کتاب مخمس تبادکانی، کتاب ذاشیه، شرح اربعین، قندیل نامه، تحریر چینی فرهنگ فارسی وفائی، و برخی از مجموعه‌ها و شرح‌های

متون ادبی و عرفانی فارسی. از قابل توجه‌ترین متونی که در این بررسی شناسائی شد، نسخه منحصر به فرد تفسیر ابوعلی مجبائی در چین است (ص ۸۷). قبلاً تصور می‌شد این کتاب که از لحاظ تاریخ تفسیر نویسی و سیر عقائد اهمیت ویژه دارد، از بین رفته باشد.

برای هر دو ستار فرهنگ ایران و اسلام و علاقه‌مند به کتاب، دانستن و خواندن بسیاری از مطالبی که در بررسی نسخه‌های خطی در چین آمده، شگفت‌انگیز و باعث غرور است که صرف نظر از شهرها و کتابخانه‌های بزرگ چین مثلاً در دهکده کوچک و دور افتاده «داون تو» در اقصای چین مزار مثالی شیخ عبدالقادر گیلانی و خانقاه با شکوه کبرویه قرار دارد و در این خانقاه مجموعه‌ای از دیوانها و متون عرفانی فارسی نگهداری می‌شود و طومار نفیس و کهنی به بلندای ۲ متر از شجره طیبه ائمه اثنی عشر علیهم السلام زیارت می‌گردد (ص ۹۰-۸۹). در روستای گمنام توچیائو در استان سی چوان نزد مسلمانی سالخورده یکی از نفیست‌ترین و کمیابترین نسخه‌های قرآن مجید در جهان، نسخه‌ای بسیار کوچک (بازوبندی) به خط ممتاز غبار و اندازه ۲/۵×۲ سانتیمتر و به وزن یک مثقال که در ایران نوشته شده است، وجود دارد (ص ۱۰۸). در شهر کاشغر هنوز راسته قدیم کتابفروشان که نسخه‌های خطی و چاپ سنگی قدیم فارسی را داد و ستد می‌کنند، برقرار است (ص ۹۶). در قصبه دور افتاده شیائونان در شمال چین بقعه باباحمزه اصفهانی زیارتگاه است و کتابهای فارسی در آنجا هست (ص ۱۱۲). در شهرک باچو (مرال وشی) در غرب چین نسخه خطی جنگنامه که روایت داستانپردازانه جنگهای حضرت علی علیه السلام است، دیده می‌شود (ص ۷۸). و در مسجد کوچک دره انگور در حومه شهر تورفان رساله چهار حدیث و مختصر الصلوه ما چینی را به زبان فارسی می‌توان یافت (ص ۱۰۹). در شهر هاربین در شمالی‌ترین نقطه چین از کتاب صفوة الهادی در دستور زبان فارسی می‌توان سراغ جست (ص ۶۴). در کتابخانه شهر تین جین رساله دو بیست ساله آداب مشق و خوشنویسی خط فارسی را می‌توان دید (ص ۱۰۸). در شهرک یان چی (قره شهر) در دور افتاده‌ترین نقطه در غرب چین رساله قرآن گشائی را در باب آداب گشودن و تلاوت قرآن مجید به فارسی می‌توان

خواند (ص ۱۱۳) و در شهر جوانچو (شهر زیتون) در جنوبی‌ترین نقطه چین قرآن مجید را با ترجمه کهن فارسی می‌توان زیارت نمود (ص ۱۰۴) و در دهکده‌های دور افتاده و کویری استان‌های گانسو و نینگ‌شیا و مرکز چین، بوستان و گلستان سعدی و دیوان حافظ و آثار جامی را در دست مردم می‌توان یافت، و بالاخره در کتابخانه ملی چین در پکن کتاب نفیس Huihui Yaofang نگهداری می‌شود. این کتاب دستنویسی کهن به زبان چینی، ترجمه شده از نسخه‌های پزشکان ایرانی است که از منابع مهم طب سنتی چین به شمار می‌آید (ص ۸۵).

یکی دیگر از جنبه‌های ارزشمند و مفید این بررسی نامه، اطلاعاتی است که مؤلف به مناسبت معرفی نسخه‌های ویژه و جایگاه‌های تاریخی درباره تاریخ مساجد، تکایا، بقاع، همچنین فرقه‌های اسلامی و سلسله‌های صوفیه در چین به دست می‌دهد. آنچه در باب تاریخ و آداب جهریه، کبرویه، قلندریه و قادریه چین و خانقاه‌های فعال آنها و متون فارسی متداول در بین این فرق آمده، همه، آگاهی‌های تازه و ارزنده و دست اول است.

مؤلف در مقدمه مشروح خود - با استناد به منابع و اسناد تاریخی - به بررسی تاریخ زبان فارسی در چین، علت فزونی متون اسلامی به زبان فارسی بر متون عربی، ویژگی‌های دستنویسها از لحاظ شیوه کتابت، نسخه شناسی و سایر مختصات فنی، خط خاص شیائوارجینگ که در متون و نسخه‌های فارسی در چین به کار می‌رود، پرداخته است. بخشی از مقدمه به بیان علل و انگیزه‌های از بین رفتن نسخه‌های خطی فارسی و عربی در چین اختصاص دارد. در این بخش، ضمن بیان این مطلب که نسخه‌های باقیمانده کنونی تنها اندکی از هزاران نسخه نفیس و گرانقدری است که در چین وجود داشته، ولی بر اثر رویدادها و حوادث گوناگون از بین رفته، به مواردی از سوزاندن و از بین بردن و تطاول نسخه‌ها طی انقلاب فرهنگی چین (۱۹۶۶-۱۹۷۶) و یا خارج گردانیدن نسخه‌های خطی فارسی و عربی از چین، از اواخر قرن نوزدهم، توسط سوداگران کتاب به طور مستند اشاره شده است. به عنوان مثال، از کتابخانه مسجد سان‌لی‌خه یاد می‌شود (ص ۶۸) که در سال ۱۹۰۸ فهرست ۹۰ جلد نسخه‌های خطی فارسی و عربی آن در مجله

Revue du Munde Musulman به چاپ رسیده و امروزه حتی يك نسخه چاپی در این مسجد وجود ندارد و سرنوشت نسخه‌های خطی از بین رفته، نامعلوم است.

نشریه تخصصی به فرد تحقیقات و مطالعات علمی
SURVEY OF ISLAMIC MANUSCRIPTS

در باره مثالهای عهدیه آنها
Volume IV

احمد ابراهیمی

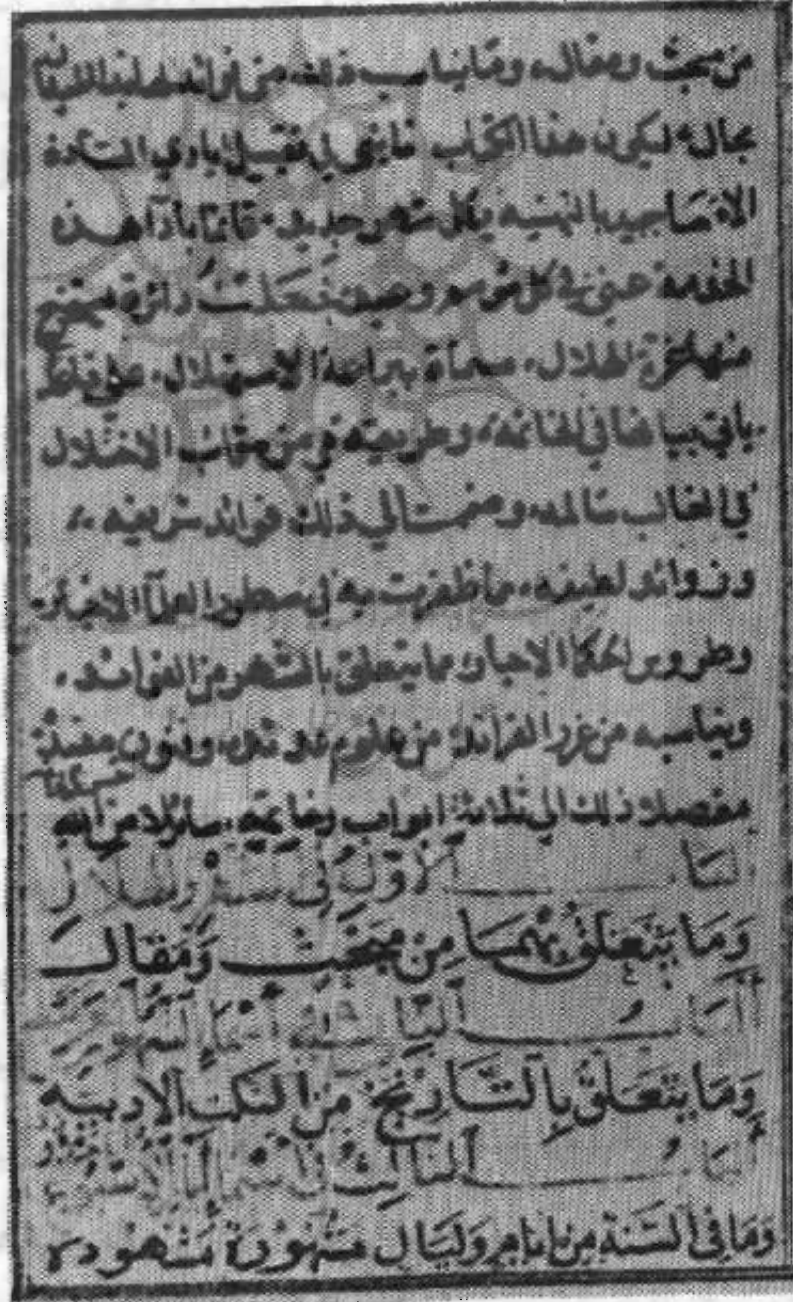
پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تجارب و بررسی
فراتر به آن
و مطالعاتی
منحصراً به
تفسیر خود در ارتباط
جامعه شناسی
قرار داده
لازم می‌باشد
موضوع
فرهنگ
و دست
کتابها
در ترم
جلد
مردمان
برای
کتابها
کتابها
کتابها

WORLD

SURVEY OF ISLAMIC MANUSCRIPTS

Volume IV

در این کتاب به عنوان مثال از کتابخانه مسیحیته سلاوا که یاد می شود از ۱۶۸۸ که در سال ۱۹۰۸ فهرست ۹۰ جلد نسخه های خطی فارسی و عربی آن در مجله

مؤلفه به تناسب...
 مساجد و کتابخانه...
 دست می دهد...
 تحقیقاتی فعال...
 تازه و ارزنده و...
 مؤلف در مق...
 بررسی تاریخ زبان...
 متون عربی و ترکی...
 محصولات فنی...
 به کار می رود...
 نسخه های خطی...
 این مطلب که...
 گر قلمی است که...
 بین رفته به مؤلف...
 فرستگن چین ۱۶۶۷

فهرست آن چین از اوایل قرن نوزدهم توسط سوادگران کتاب به طور مستند اشاره شده است به عنوان مثال از کتابخانه مسیحیته سلاوا که یاد می شود از ۱۶۸۸ که در سال ۱۹۰۸ فهرست ۹۰ جلد نسخه های خطی فارسی و عربی آن در مجله